

Moții și Mocanii. Originea Moților

Prof. MELANIA și ȘTEFAN HANCIU

Este firesc să ne punem întrebarea: Care este originea moților?

“Moții” sau “țopii” sunt urmași direcți ai dacilor și ai coloniilor romane, aduse de împăratul Traian în urma ocupării Daciei în anul 105 d.Hr., în scopul de a o coloniza și de a putea munci și exploata cu brațele lor minele de aur din fosta țară a lui Decebal.

Numirea de “moți” vine de la chica antică, moțul de păr, pe care îl purtau bărbații și care era un obicei dac, uzitat până în a doua jumătate a secolului trecut în Țara Moților.

Dealtfel și denumirea de “țopi” derivă de la cuvântul german Zopf, care pe românește înseamnă chică –și cum funcționarii de pe vremuri, care îi disprețuiau pe moți, îi numiau Zopfiger Walach (Valach cu chică), s-a perpetuat astfel porecla de “țop”. Mai de mult “moții” purtau peste tot numele de “țopi” după teritoriul pe care îl locuiau –dintre Murăș și muntele Bihariei și care se numea *Terra Tzopus*. În fruntea acestui teritoriu, adică ținutul Munților Apuseni ai Transilvaniei, se afla un voevod român, care numai pe la începutul veacului XV și-a pierdut neatârarea față de regii Ungariei. Ultimul voievod amintit de istorie a fost *Iacob*.

Voievodul “țopilor” își avea reședința în Abrud, unde și azi se află o biserică veche din timpurile acelea. Însăși clădirea și stilul acestei biserici dovedesc vechimea ei, căci zidurile cuprind multe pietre vechi cu figuri din timpul romanilor, iar pictura din-năuntru cu sfinți românești și scriere slavonă confirmă că a fost pe vremuri biserică românească. Este văruită cu alb, însă substratul alb se pot distinge și azi cei 12 apostoli în jurul altarului, sub a căror figuri merge de jur împrejur un brâu tricolor. Cu ocazia diferitelor reparații ale acestei biserici, catolicii au încercat să șteargă cu totul figurile sfinților românești, dar n-au reușit și atunci s-au mulțumit s-o spoiască din nou cu

var.

Denumirea de “țopi” o întâlnim și în descrierea Ardealului, făcută de împăratul bizantin *Constantin Porfirogenitul* (anii 912-959), care în veacul X le zicea *Tzopon*.

Este cu desăvârșire fals că denumirea de “țop” ar fi o formă onomatopeică, slavă sau ungurească, pro-venită din faptul că moțul, neștiind să danseze, *țopăe* “ca un urs”, sau că acești locuitori fiind înfundați cu casele lor resfirate pe văi și în munți, sunt considerați de cei de la șes drept “grosolani” și “neciopliți”.

Tot așa de puțin de fondată este și opinia d-lui prof. *Ovidiu Densușeanu*, că moții ar fi de origine *alană*, deoarece *alanii* au năvălit în Ardeal prin veacul al 5-lea și n-au lăsat nici o urmă evidente în pre-supușii lor continuatori de azi.

Dr. *Vasile Glodariu*, susținea cum că Moții ar fi de origine celtică. Reposatul profesor își întemeia această convingere pe simpla denumire a satului *Albac* (în care s-a născut Horia), care ar fi cuvânt celtic, căci o localitate cu denumire identică se găsește și în Scoția, ai cărei locuitori ar fi, după unii istorici, rămășițe de ale vechilor Celți.

Această teorie era împărtășită de altfel și de d. i. *Guiart*, distinsul profesor francez de la Universitatea din Cluj, care afirma că originea francezilor și românilor este una și aceeași, adică *celto-galică*, putând fi considerați și unii și alții drept *celți romanizați*. Învățătul și regretatul profesor *Vasile Pârnău* confirmă și dânsul această teorie în ultima sa operă *Getica*.

Romanizarea Daciei se anunțase de altfel antropo-geografic încă de la anul 1000 î.Hr., când cultura villanoviană îmbrățișă și întreg masivul carpatic. *Celții* au mijlocit însă apoi și elementele materiale ale culturii greco-italice, iar *romanii* au tras concluziile atât etnografice cât și spirituale.

Pentru regiunea Moților par a fi

surprinzătoare până la un punct numai unele apariții nomenclatura toponimică curentă de sate, ca *Certege, Gârda, Poieni, Ponorel, Sohodol, Vidra etc.*; toate cuvinte de origine slavă. Dar din nomenclatura toponimică nu se pot trage totdeauna concluzii definitive și indiscutabile, fiindcă denumiri de sate și văi cu cuvinte de origine slavă există pe tot întinsul ținuturilor locuite de români, nu numai în Țara Moșilor și apoi nu este nimic de mirat în această privință câtă vreme se cunoaște marea influență, pe care a jucat-o, prin biserică, limba slavă veche în formarea limbei noastre. O altă explicație a acestui fenomen se poate găsi și în faptul că regii ungariei, printre care *Geza II* prin sec. XII, au adus în munții Abrudului coloniști și din nordul Ungariei și anume din comitatul *Zips* (Ceho-Slovacia de azi). Descendenți ai acestora există și azi, mai ales în comuna Bucium, cum numele de familie *Țițter, Fișter, Cainap, Cladnic, Șoica*, toți însă românizați de sute de ani.

Dar în afară de aceasta, nu trebuie însă scăpat din vedere că administrația română din Dacia, pentru colonizarea ținutului aurifer și pt. intensificarea producției în minele de aur din munții Abrudului, a adus și elemente barbare din diferite părți și lucrători speciali de pe malurile orientale ale Dalmației, cum dovedesc *tablele cerate*, descoperite de un secol și mai bine în munții Abrudului, la Roșia-Montană, și care constituie cele mai prețioase monumente istorice și de un interes național pt. noi.

În sprijinul acestei teze avem următoarea serioasă afirmațiune a neobositului folorist profesor *Tache Papahagi*, care în interesantul său studiu, intitulat "*Cercetări în Munții Apuseni*", spune la pag. 42 că "raportând această frântură etnică daco-română, adică moșii, la întregul românism, prima și cea mai importantă constatare, pe care o putem face, este că atât psihologiceste, dar mai ales din punctul de vedere al fizicului și care nu prezintă asemănare frapantă cu nici o altă ramură românească decât numai cu istroromânii. La această asemănare vine să coroboreze și latura lingvistică și anume *rotacismul*".

Într'adevăr, singurele populații de origine romană cu această particularitate lingvistică a

rotacismului, care consistă între multe alte schimbări și reguli fonetice în înlocuirea consonantei *n* prin *r*, sunt moșii și românii istrieni de pe coasta Dalmației, dintre Fiume și gara Sf. Peter (câteva sate de la poalele muntelui Magiore). Această particularitate lingvistică se întâlnește, la moși, numai în comunele situate pe văile Arieșului Mare și Arieșului Mic din sus de Câmpeni. Iată câteva strofe de cântece populare în rotacism, culese de mult regretații *Teofil Frâncu* și *George Candrea*, ambii fii aleși din sânul moșilor și autorii studiului "*Rotacismul la moși și la Istrieni*" și al Volumului "*Românii din Munții Apuseni*":

Cire-și teme muerea,
Facă gard pe lângă ea;
Facă-și gard de rude nouă,
Puie *șmerii* în el și plouă.
De și-o teme de *veciri*,
Facă-și gardul și de *spiri* !

Bătrânit-am, bățânit
Pe *marginea* sălhelor,
Țirând calea mândrelor.
Care mândră nu *virea*,
Binișor mă'nbătrânea.
Dar zău care că *virea*,
Birișor mă'ntinerea.

Pomișor cu poame *bure*,
Du-te la mândra și-i *spure*,
Să nu se gate așa *bire*
Că eu mă topesc cu zile;
Ce-o iubit sufletul meu
Pără mor îmi pare rău,
Ce-o iubit *irima* mea
Pără mor nu pot uita.

Această asemănare frapantă între graiul moșilor și al puținilor români ce mai trăiesc în Istria, dovedește că la resturile de populație daco-romană s'au adăugat în cursul vremii și elemente nord-ilirice, dinspre coasta Adriatică, care vor fi venit fie în calitate de colonii, fie pentru lucrarea minelor de aur, acest prețios metal, care din timpurile cele mai vechi a zgândărit lăcomia lumi.

Tablele cerate oconfirmă și o

dovedesc, după cum am arătat în capitolele VII și VIII.

Caracterul și tipul moșului

Trecând prin atâtea furtuni și oțelit în atâtea lupte, pe care le-a dus în cursul veacurilor pentru apă-rarea existenței sale, moșul este omul muncii și al ordinii. Când însă clasa stăpânitoare trece cu nedrep-tățile, cu lipsa de scrupul, de rușine și de umanitarism limita răbdării sale îngerești, atunci el reacționează hotărât și puternic, conform cu temperamentul său sanguinic și cu seriozitatea sa caracteristică. Așa se și explică multele revoluții, la cari a fost împins moșul de neomenosul feudalism unguresc, care ‘i-a răpit încetul cu încetul libertatea națională, libertatea politică și în cele din urmă și libertatea personală. Cauza tuturor rebelilor moșilor a fost, după toți scriitorii timpului, lungă și trista serie de abuzuri a regimului unguresc și habsburgic.

În general, moșul este iute și violent atunci când se atinge cineva de patrimoniul lui sufletesc, națio-nal sau de interesele lui obștești. Se însufletește repede și are o tărie de caracter așa de mare, încât dacă ‘și-a pus ceva în gând, nu renunță pentru nimic în lume până nu-și ajunge scopul, chiar dacă ar fi convins de mai înainte despre relele urmări ale acțiuni sale.

Moșii sunt oamenii întregi, leali, serioși și nefațarnici. În regiunea propriu-zisă a moșilor lemnari, a fost și trăiește și azi un spirit contra străinilor, un spirit ultra-xenofob. De aceea în toate satele de pe cele două ape-Arieșul Mare și Arieșul Mic, adică dela Câmpeni în sus, nu există nici un străin.

Mocanii

Elementul românesc din ținutul cunoscut geograficește sub denumirea de *Munții Apuseni* este, după înfățișarea lui etno –monografică, unul dintre cele mai interesante.

Nici o îndoială nu încapă că “moșii” sau “țopii” sunt populația din creierul Munților Apuseni, care a format în tot trecutul ei un element distinct în corpul românismului: distinct prin obiceiuri, prin caracterul și fizionomia rasei, apoi prin limba ce o vorbesc și formele exterioare ale cultului legii străbune ortodoxe, pe care o mărturisesc în covârșitoare majoritate.

Este deci natural ca toate mișcările sociale și politice ale acestei populațiuni să fie pornite, așa cum le întâlnim, din acest caracter firesc al ei, moștenit de la dacii romanizați și amestecați cu sângele coloniilor romane aduse aici.

Dar nu mai puțin adevărat este faptul că acest element al românismului din Munții Apuseni este înconjurat de o populație, tot românească, care a trăit în întregime aceleași suferințe de viață amară, asuprită și iobagă și care a luat parte la toate mișcările revoluționare ale moșilor cu întregă ființa lor sufletească și fizică, păstrând numeroase trăsături comune cu ei în viața socială și religioasă. Aceștia sunt numiți “mocanii”.

Ei sunt răsfirați pe teritoriul, care începe de o parte de la Dealul-Mare, lângă Abrud, pe Valea Ampoiului în jos până la Ampoița, apoi de la Detunata spre răsărit și sud până la Cheile Râmețului și Întregalde, iar de altă parte de la Lupșa pe Arieș în jos până la Buru și muntele Beledului, ca și întregă populația de pe Valea Ierii până în muntele Dobrin.

Acest minunat corolar al Munților Apuseni înconjoară dinspre sud și est ținutul propriu-zis al moșilor, făcând serviciul de avangardă a cetății, în care s’au zămislit toate acțiunile revoluționare în scopul de a ajunge la o viață mai omenească și la libertatea națională dorită de toți românii din Ardeal.

Călătorul, care dorește să intre în regiunea mocănească dinspre Alba-Iulia, întâlnește și pe aici în drumul său ruine din timpul dominațiunei romane, precum și urme de pe vremea revoluțiilor românilor de la 1784 și 1848/49, toate viu păstrate în memoria poporului.